

Özbek Kültüründe Teknolojik Dönüşüm: Sunday Filmi

Yaşar ÖZTÜRK*

ÖZ

Günümüz toplumları teknolojik bir kültürle çepeçevre sarılmış durumdadır. Teknoloji sadece gündelik hayat pratikleri üzerinde etkiyle sınırlı kalmayıp yapıp ettiklerimizi şekillendiren bir güç haline dönüşmüştür. Bu çalışma; günlük yaşamda bireyin kimliğinin bir parçası haline gelen teknolojik etkileşimin getirdikleri Özbek kültürü bağlamında ele alınacaktır. Çalışmada bu kapsamda 2023 yılında gösterime giren *Sunday* filmi teknoloji severler ile teknofobiler bağlamında söylem analizi yapılacaktır. Sunday filminin seçilme sebebi ise gerek Özbek kültürünü yansıtmaya gerekse ileri yaşta olan bireylerin teknolojiye olan yaklaşımını yansıtmaya bakımından önemli görülmesidir. Yönetmenliğini üstlenen Şokir Holikov mütevazı bir hayat süren tipik bir Özbek çiftinin teknolojinin hayatlarına girmesiyle birlikte değişen hayat rutinlerini ele almaktadır. Çalışmanın kuramsal temelinde öncelik teknoloji severler ile teknofobi açıklanmıştır. Akabinde Özbek kültüründen bahsedilmiştir. Özbek kültürünün gündelik yaşam pratiklerine etkisi, ritüellerin ve rutinlerin yeni teknolojilerin kullanılmasıyla birlikte değişim ve dönüşümü sosyolojik film analizi yöntemiyle açıklanmaya çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Teknoloji, Teknoseverler, Teknofobi, Özbek Kültürü, Sunday, Sosyolojik Analiz.

Başvuru / Kabul: 29 Haziran 2024 / 25 Eylül 2024

Atf: Öztürk, Y. (2024). Özbek Kültüründe Teknolojik Dönüşüm: Sunday Filmi, *İmgelem*, Özbekistan Özel Sayısı, 225-248.

Technological Transformation in Uzbek Culture: "Sunday" Movie

ABSTRACT

Today's societies are surrounded by a technological culture. Technology has become a force that not only affects daily life practices but also shapes what we do. In this article, the effects of technological interaction, which has become a part of the identity of the individual in daily life, will be discussed in the context of Uzbek culture. In this context, the study will analyze the discourse of the movie Sunday, which was released in 2023, in the context of technology lovers and technophobes. The reason for the selection of the movie Sunday is that it is considered important both in terms of reflecting Uzbek culture and reflecting the approach of older individuals to technology. Directed by Shokir Holikov, Sunday is about a typical Uzbek couple living a modest life and their life routines changing with the introduction of technology into their lives. In the theoretical basis of the study, technology lovers and technophobia are explained first. Subsequently, Uzbek culture is mentioned. The impact of Uzbek culture on daily life practices, the change and transformation of rituals and routines with the use of new technologies are tried to be explained by sociological film analysis method.

Keywords: Techonology, Technology Enthusiasts, Techophobia, Uzbek Culture. Sunday, Sociological Analysis.

Received / Accepted: 29 June 2024 / 25 September 2024

* Dr. Öğr. Üyesi., Ardahan Üniversitesi Sosyal Bilimler MYO, Ardahan/Türkiye. E-posta: yasarozturk@ardahan.edu.tr, ORCID Numarası: [0000 0001 8606 2728](https://orcid.org/0000-0001-8606-2728), ROR ID: <https://ror.org/042ejbk14>

GİRİŞ

Teknoloji, nasıl etkileşimde bulunduğumuzdan ve bilgi edindiğimizden, işletmelerin ve hükümetlerin nasıl çalıştığına kadar toplumun her alanına yerleşmiş durumdadır. Günümüz dünyasında bireyler teknoloji ile çepeçevre sarılmış durumdayken bu durum hayatı kolaylaştırmakta birlikte teknolojiye karşı olan tutum her zaman olumlu yönde olmamaktadır. Teknofobi (technophobia) olarak adlandırılan teknoloji korkusu, “teknolojiye karşı gelişen, yersiz, mantıkla açıklanabilecek bir gerekçesi olmayabilen, kaygı duygusuyla birlikte gözlemlenen, algılanan risk etkenine göre ölçsüz korku” şeklinde tanımlanmaktadır (Atabek 2021: 116).

Teknolojik gelişmeler kültürü ve toplumu şekillendirirken buna alışma düzeyi ekonomik koşullara ve yaşa da bağlıdır. Bu bağlamda teknoloji ve kültür arasında çok sayıda karşılıklı bağımlılık vardır. Teknoloji kültürel bir bağlamda ortaya çıkar ve kültür tarafından şekillendirilir. Teknolojinin kendisi de insan hayatına girdiği zaman kültürel dönüşüme yol açar. (Boehme-Neßler 2020: 1). Kullanıcılar teknolojik ürünleri direkt olarak özümsemek yerine kendi kullanım alanlarına göre şekillendirerek, yeni anlamlar yüklerler (Kara 2017: 24). Zygmunt Bauman (2003: 289) teknolojileştirilmiş dünyada “dört özsvı” sınıflandırılması olduğunu söyler ve bunları; “mutlu teknolojiseverler”, “endişeli teknolojiseverler”, “umutlu teknofobikler” ve “umutsuz teknolojifobikler” olarak sıralamaktadır. Bauman (2003: 290) “müjde havarileri ve felaket kahinleri” arasında sıraladığı bu yaklaşımların ortak noktasının teknolojinin yükselmesiyle birlikte insanlık dünyasının eski haline dönmesinin mümkün olmadığını belirtir. Teknolojinin mutluluk mu yoksa derin bir endişe mi getirdiği sorusu modern dünyanın en başat sorularından biridir. TV kumandasını sofistike bir aygıt olarak gören Özbek çiftin yeni teknolojiyle başa çıkma mücadelesini anlatan Sunday Filmi Teun Van Dijk’ın söylem analizi tekniği ile çözümlenmeye çalışılarak bir sonuca ulaşılmaya çalışılacaktır.

Teknoseverler ve Teknofobi: Teknoloji Karşısında İki Zıt Uç

Teknolojinin hızlı gelişimi ve günlük hayatımızın birçok alanına yaygın entegrasyonu nedeniyle eşi benzeri olmayan bir değişim ve geçiş çağında yaşıyoruz. Basit bir araç olarak tarihsel işlevinin ötesine geçen teknoloji hayatımızın hemen her alanını etkileyen dinamik, her yere yayılan bir güç haline geldi. Teknolojinin post insan yaratma çabası, yapay zekanın her alanda ilerlemesi, chat gpt (yapay zeka sohbet botu) türü uygulamaların hayatı kolaylaştırdığı gibi etik tartışmaların olduğu iki kutuplu bir akışta teknolojinin ne kadar iyi ve ne kadar kötü olduğu eleştirileri sürmektedir. Bu tartışma teknolojiye karşı iki farklı tutumun ortaya çıkmasına yol açmıştır; teknoseverler ve teknofobikler.

Teknoloji ve toplum birbiriyle yakından ilişkilidir; teknoloji geliştikçe insan uygarlığı da sıklıkla şekillenmektedir. Bu yönüyle toplumun teknolojiyle döngüsel bir bağımlılığı bulunmaktadır. Özellikle son on yılda gerçekleşen çok sayıda yenilik; çalışma, yaşama ve etkileşim şeklimizi tamamen değiştirdi. Teknoloji başta; ulaşım, eğitim, sağlık, eğlence olmak üzere hemen hemen her alanda etkili olmaktadır. Dünya geliştikçe daha fazla teknolojinin ortaya çıkması ve bu teknolojinin hem olumlu hem de olumsuz etkilerinin ortaya çıkmasına neden olmaktadır.

Zygmunt Bauman ve David Lyon'un işaret ettiği gibi teknolojinin modernitenin belirleyicisi olduğu bir çağda “teknoloji iki taraflı keskin bir kılıç” olarak faydalı bir şekilde kullanıldığı gibi kılıç savurmak aynı zamanda tehlikeli bir iştir ve olumsuz sonuçlar doğurabilmektedir (Bauman ve Lyon 2013: 109). İki yönlü teknolojinin bir tarafı işletici diğer bir tarafı ise nesnedir. İşleticinin insan olduğu bir ortamda toplum teknolojinin etrafında örgütlenmekte ve teknolojik güç esas güç biçimini oluşturmaktadır (Feenberg 2010: 25).

Teknoseverler: Teknolojinin Fırsatlarını Kucaklayanlar

Toplumlar, 21. yüzyılda teknolojinin sunmuş olduğu nimetlerden; mesafelerin kısılmasından hastalıkların teşhisine, akıllı telefonlardan yapay zekâ uygulamalarına kadar her alanda faydalanmaktadır. Teknolojinin insan hayatına sunduğu bu kolaylıklar ve faydalar neticesinde “eski dertlere deva olan popüler bir ilaç” gibi kendisine olan sempatiyi arttırmakta ve bu olgu teknoseverliğe dönüşmektedir (Aksu ve Işıklı 2019: 62). Teknoloji ile bütünleşen toplum ilerlemenin lokomotifini oluşturmaktadır (Artut 2014: 82).

Teknolojinin gelişmesiyle birlikte bilgiyi sadece bir kesimin elinden tutması zorunluluğu ortadan kalkmış ve toplumun her kesimi tarafında erişebilir hale gelmiştir. Enformasyon kaynakları otoritenin egemenliğinden uzaklaşarak bağımsızlığını kazanmıştır (Artut 2014: 15). Martin Heidegger *The Question Concerning Technology and Other Essays* adlı eserinde teknolojiyi günümüz teknoloji anlayışına göre bir araç ve bir insan etkinliği olarak tanımlamaktadır (Heidegger 1977: 5). Teknoloji kelimesinin kökeni Yunanca'dır. Technikon, *techne*'ye ait olan anlamına gelir. Heidegger, teknolojinin *poetik* yani şiirsel yönüne vurgu yaparak *teche* kavramının anlamında iki önemli noktadan bahseder (Heidegger 1977: 12-13): Bunlardan birincisi, *techne'nin* sadece zanaatkarın faaliyet ve becerilerinin değil, aynı zamanda zihinsel sanatların ve güzel sanatların da adı olmasıdır. İkinci nokta ise *teche* kelimesinin episteme ile bağlantısıdır. Burada *techne*, bilmek, onu anlamak ve o konuda uzman olmak anlamına gelmektedir. David E. Nye ise teknolojinin evrimsel boyutunu ele alır. Nye, alet kullanımının insanları diğer tüm canlılardan ayırdığını belirterek, alet yapıcısı insan türünün tek

olduğunu söyler (Nye 2006: 1). İnsanoğlu erken dönemlerinde en temel gereksinimleri olan yeme ve barınma ihtiyaçlarını teknolojidenden önce kendileri karşılamayı başarmışlardır. İnsanlar teknolojiyi daha ziyade sosyal evrim için kullanmışlardır (Nye 2006: 2).

Teknolojinin olumlamacı ve negatif olarak gören birçok düşünür bulunmaktadır. Teknolojik determinizm olumlu kanadında; Heidegger, A. Gehlen, O. Spengler, J. Ellul ve McLuhan gibi isimler ön plana çıkmaktadır (Çakır 2014: 2) Olumluyıcı kesim teknolojiyi bir rüya gibi görmekte ve hayatı kolaylaştıran yönlerine odaklanmaktadır. Kötümser tarafta olanlar ise teknolojiyi “totaliteryen bir kâbus” olarak görmektedir (Kırık ve Bakış 2020: 1825). Teknolojik determinizm kavramını oluşturan determinizm kavramı Fransızca *déterminisme* kelimesinden dilimize geçen, Türkçede “belirlenimcilik, gerekircilik veya belirlenimlik” şeklinde anlam ihtiva etmektedir. Felsefi olarak ise determinizm evrende yaşanacak tüm olayların yasalar nezdinde önceden planlanmış olduğu ve insan iradesinin bunu değiştiremeyeceğini savunulmaktadır (Demirci 2023: 58).

Teknolojik determinizm kavramını teknoloji ile determinizm kavramlarını ayrı ayrı ele almakta fayda vardır. 1900’lı yıllar itibariyle sanayideki gelişmelerle birlikte teknik keşifler hızla artmıştır. Kelime köken olarak “techner” ve “logos” sözcüklerinin birlikte kullanılmasıyla ortaya çıkmıştır. Techner’in anlamı “yapmak”, logosun ise “bilmektir. Bu şekliyle teknik olan şeylere ilişkin bilgi şeklinde özetlenebilir (Kırık ve Bakış 2020: 1824). Teknolojik determinizm kültürel ve sosyal yapı olmak üzere toplumun hemen hemen etkilemektedir (Turanlı 2017: 7) Teknolojik belirlenimcilik kuramına göre sosyal değişimin öncüsü teknolojidir. Toplumun yapısı ve kültürel devinimi teknolojik alanda gerçekleştirilen değişim ve dönüşüm neticesinde gelişme göstermekte ve şekil almaktadır. Teknoloji otonomdur ve insan uygarlığının gelişimine sürekli katkı sağlamaktadır (Artut 2014: 47). *M. R. Smith, Does Technology Drive History?: Dilemma of Technological Determinism* [Teknoloji Tarihi Belirler mi? Teknolojik Belirlenimcilik İkilemi] adlı eserinde teknolojiyi olumlayarak şunlar söyler (1994: 31): “Teknoloji, makineyi topluma entegre eder. Makinenin ihtiyaç duyduğu türden bir dünya inşa eder. Toplumsal yapıyı açıklığa kavuşturur, düzenler ve rasyonelleştirir. Verimlidir ve her şeye verimlilik getirir.”

McLuhan, dijital çağda toplumların yazılı kültürden çok daha bilinçli olacağını ileri sürmüştür. Yazılı kültürlerin insanların bilinçlerinin körelmesine ve yok olmasına neden olduğunu savunan McLuhan, dijital çağın bilinçlerin yeniden inşa edilmesini sağlayacağı ileri sürmüştür (Altay 2006: 14). McLuhan, *Understanding Media* adlı eserinde (1994: 11), “Araçlarımıza ilk biz şekil veririz, daha sonra araçlarımız bize şekil verir” diyerek teknolojik

determinizme olan inancını açığa vurmaktadır. McLuhan, teknolojiyi insanın fiziksel ve sinirsel sistemlerinin uzantısı olarak görür (1994: 90). Toprağı kazmak için üretilen kürek, insan elinin ve ayağının uzantısı, telefon ise insan sesinin uzantısı olduğunu söyler (Altay 2006: 19). Dijital beceriler genç kuşakta fazla iken ileri yaş grubunda bu beceriler daha azdır. Teknoloji konusunda az bilgiye sahip olmak yaşam kalitesini etkilediği kadar, özerkliği de etkilemektedir. Dina Di Giacomo vd. (2020: 3) *Yaşlanmada Ortaya Çıkan Risk Faktörü Olarak Teknofobi: Bilgisayar Kullanımında Kaygı Boyutu* adlı araştırmasında modern teknolojiye uyum sağlayan ileri yaş grubunun hayat kalitesinin arttığını belirtmektedir.

Teknofobikler: Teknolojiye Karşı Direnenler

Teknofobi Yunanca *techne* ve *phobos*, "koru" kelimelerinin birleşmesinden oluşan bir terimdir. Modern teknolojilerin ve karmaşık teknik cihazların kullanımından duyulan korku, hoşlanmama veya rahatsızlık olarak tanımlanan teknofobi iki bileşeni içerir: Birincisi, teknolojik gelişmenin toplum ve çevre üzerindeki yan etkilerinden duyulan korku; ikincisi ise bilgisayar ve ileri teknoloji gibi teknolojik cihazları kullanmadan dolayı oluşan korkudur (Osiceanu 2015: 1139). Teknolojiyi kullanmanın cazibesi ve rahatlığı teknofobinin varlığını herhangi bir şekilde unutmaya yetmemektedir. Teknolojiyle olan bağımız o kadar güçlü ki, cep telefonunun olmadığı veya internetin kullanılmadığı bir hayatı düşünmek bile bireyi tedirgin kılmak için yeterlidir. Teknofobinin temelini teknoloji yoksunluğu ve bu yoksunluğa bağlı olarak tekrar primitive (ilkel) bir düzene geçme korkusu oluşturmaktadır (Aydemir 2019: 66).

John Nasbitt *High Tech High Touch* adlı eserinde "teknolojik zehirlenme" terimini kullanarak teknolojinin baştan çıkarıcı zevkleri ve vaatleriyle sarhoş olup, teknolojinin sonuçlarına sırtımızı dönüp teknolojiden hem kaçındığımızı hem de taptığımızı dikkat çekerek teknolojik zehirlenme semptomlarını şöyle sıralar (Nasbitt 2001: 13):

1. Dine ilişkin konulardan beslenmeye kadar her konuda hızlı çözüm için teknoloji kullanılmaktayız.
2. Teknolojiden korkuyor aynı zamanda tam tersi teknolojiye tapıyoruz.
3. Gerçek ve sahte arasındaki ayrımı gitgide bulanık görmeye başlıyoruz.
4. Şiddeti normal sayıyoruz.
5. Teknolojiyi adeta bir oyuncak gibi çok seviyoruz.
6. Hayatımızı mesafeli ve dikkatimiz dağılmış bir şekilde yaşıyoruz.

Amerika Birleşik Devletleri'nde yaşayan Mennonitler ve Amişler, toplumlarının ve teknolojilerinin ayrılmaz bir şekilde iç içe geçtiğine inanırlar. Bu nedenle, topluluğunu korumak için Amişler teknolojinin yalnızca geleneklerine, kültürlerine ve dinlerine uymasını isterler ve bu yüzden ilkel aletler kullanmayı tercih ederler. Genellikle ev telefonlarına karşı direnç gösterirler ve yüz yüze iletişime önem verirler. Otomobilleri ve traktörleri reddederler bunun yerine, at yetiştirip; at arabaları ve çiftlik makineleri kullanırlar (Nye 2006: 18).

M. R. Smith, Gürgen Habermas'ın, toplum üzerinde tahakküm kurmak ve toplum tarafından kabul görmüş normları değiştirmek için örgütlerin bilinçli ve kasıtlı olarak teknolojiyi kullandığını söylemektedir (Smith 1994: 82). Neil Postman, modern dünyada insanların teknoloji kullanma noktasında “gelenekçiler” ve “yenilikçiler” olarak ikiye bölünmesinin mümkün olmadığını belirterek, teknolojinin modern tıpın önünü açtığını böyle iyimser bir tabloya karşıt olarak teknolojiyi maddi yaşamın merkezine almanın insanın yaşam dünyasını yoksullaştırdığını savunmaktadır (Batuş 2005: 266). Selçuk Artut, teknolojinin simülasyon dünyasının bir parçasını olduğu şöyle ifade eder (Artut 2014: 174).

“Materyal bağımlısı olan teknoloji, insanlar için var olan gerçekliği farklı boyutlara taşımıştır. Kimi zaman illüzyon olarak algıladığımız gerçek ötesi fenomenler, artık kişilerin kolaylıkla ulaşabildiği şekillerde, günlük hayatların önemli bir parçası olmuşlardır. Görsel bir şölene dönüşen dünya, teknolojik simülasyonlarıyla çerçevesizlenen başka gerçeklikleri insanlara dayatmaya çalışmaktadır. Yalın olmak, doğal kalmak bir reaksiyon olarak bazı kesimlerce benimsenmeye çalışılsa da teknoloji-insan birlikteliği dünyanın biçimini derinden değiştirmiştir.”

Ülhak Çimen, *Kötülüğün Terlemesi Tüm Yönleriyle Baudrillard* adlı eserinde Baudrillard'ın teknolojik gelişmelerin hem insanın hem de sistemin kendisinin kıyameti olduğunu savunduğuna vurgu yaparak; günlük yaşamın her noktasına sirayet etmiş teknolojinin dünya egemenliğini ele geçirmeye çalışan bir teknokrazi zihniyetinden ibaret olduğunu ifade etmiştir (Çimen 2020: 426). Tekniğin hükümranlığında, hakikat ilkesi geçerliliğini yitirmekte ve insan türünü mutasyona uğratmaktadır (Çimen 2020: 430). Bauman, “zamansal/mesafelerin teknoloji vasıtasıyla sıfırlanması, insanlık durumunu homojenleştirmekten çok, kutuplaştırma eğilimindedir” ifadesiyle teknolojinin yerelliğini yok ettiğini savunur, insanlığını yurtsuzlaştırmaya ittiğini belirtir (Bauman 2012: 26). Teknoloji, dünya üzerinde gücü elinde bulunduran zengin kesimin daha hızlı bir şekilde zenginleşmesine zemin hazırlamıştır. Paranın küresel ölçekte hareket etmesine olanak sağlayan teknoloji yoksul insanların hayatlarını çok az etki eden dünya nüfusunun sadece üçte birine fayda sağlayan “küresel bir paradokstur” (Bauman 2012: 76). Teknolojinin asıl gayesinin tüketimi hızlandırmak olduğunu vurgulayan Bauman, bu sürecin nasıl işlediğini şu sözlerle anlatmaktadır (Bauman 2012: 85).

“Şimdinin, zamanı sıkıştırma teknolojisi tarafından sağlanan göz kamaştırıcı başarısı ile tüketime endeksli ekonominin mantığı arasında doğal bir rezonans vardır. Tüketime dayalı ekonomi mantığı, tüketicinin doyumunun anında olması gerektiğini söyler. Bu iki anlama gelir: Birincisi açıktır; tüketilecek mallar, uzun hazırlık çalışmalarını, bir beceri öğrenmeyi gerektirmemeli, anında doyum sağlamalıdır; ama doyum da son bulmalıdır, hem de tüketim mallarının tüketilmesi için gereken zaman “dolar dolmaz”. Ve bu zaman olabildiğince asgariye indirilmelidir.”

Jean Baudrillard, yeni teknolojilerin bireyin modern özgürleşme sürecinde çelişkiler yaşanmasına yol açtığını ve bireyin bu konformist alandan kurtulması gerektiğine dikkat çeker (Baudrillard 1999: 52):

“Ağlar, ekranlar ve- yeni teknolojiler boyunca kendi «özgürleşme»sinin, kendi kurtuluşunun en son evresine ulaşmış olan modern birey, fraktal bir özneye dönüşüyor; hem sonsuza dek bölünebilme özelliği taşıyor hem de bölünmezlik özelliği hem kendi üstüne kapanmış hem de sonsuz bir kimliğe adanmış vaziyette.”

Teknolojinin totaliter yapısı onu kullanmayı reddeden bireyi gerçekliğin dışına iter. Tüketen varlık olan ve gerçeklik algısı deforme olmuş insanın sistem dışında kalması onu yalnızlaşmaya mahkûm bırakır (Çötök 2017: 215). Neil Postman, teknolojinin efsanevi hale gelmesinin beraberinde tehlikeleri de getirdiğine dikkat çekerek, insanların teknolojik yenilikler konusunda temkinli olması gerektiğini vurgular. Teknoloji için her zaman bir bedel ödenir, teknolojinin insanlara sunmuş olduğu avantajlara karşılık dezavantajları da vardır (Hamut 2023: 701).

Postman, tüm teknolojik ilerlemelere karşın krizlerin, savaşların ve sosyal çalkantıların şiddetine arttırarak devam ettiğini savunmuştur. İdeoloji ve yaşam biçimini dayatan teknoloji yapısını geçmişten günümüze üç farklı kültür biçimi neticesinde biçimlendirmiştir (Batuş 2005: 267):

1. Alet Kullanan Kültürler: Teknolojinin sınırlı kullanıldığı bu dönemde amaç mevcut toplumsal ve kamusal düzenin korunmasıdır. Bu dönemdeki toplumlar değişime kapalıdır.

2. Teknokrasi: Teknoloji kullanımının yükselişte olduğu bu dönemde aletler kültür dünyasının yapı taşına dönüşmüştür. Teknoloji egemenliğindeki bu toplumlar geleneklerinin dinsel inançlarının ve gündelik hayat pratiklerini geçerliliğinin sürdürebilmesi için mücadele etmek zorundadır.

3. Teknopoli: Teknolojinin ilahlaştırıldığı ve tümüyle kültürü teslim aldığı bu dönemde kapitalist mantığın doğrultusunda ekonomik fayda ön plandadır. Teknokrasiye otoriterleşmiş haline dönüşen teknopolite bireyleri geleneksel yaşam biçimlerinden uzaklaştırarak yeni bir toplumsal düzen yaratmıştır.

Özbek Kültürüne Genel Bir Bakış

1994 yılında bağımsızlığına kavuşan ve Özbeklerin yaşadığı topraklar anlamına gelen Özbekistan geçmişte Türk-İslam medeniyeti ile anılan Maveräünnehir sınırları üzerinde inşa edilmiştir (Kamalova 2020: 25). Özbek halkı, günümüzde Afganistan olarak bilinen coğrafyada uzun süredir varlığını sürdürmektedir. 1747 yılında bugünkü Afganistan'ın kurulması, Özbek dili ve edebiyatının gelişmesine; dolayısıyla Özbek topluluğunun bu bölgedeki yayılmasına etken olmuştur (Hamdard 2024: 45). Özbek kültüründe örf ve adetlerin aile tarafından yeni nesile aktarılması bireyin ne kadar iyi yetiştirildiğinin bir kriteri olarak görülmektedir.

Gelenekler genellikle toplumsal kurumlar tarafından kişiye öğretilir. Uzun yıllar Rusya ve SSCB tarafından yönetilmiş olan Özbek Halkı, baskılara rağmen gelenek ve görenekleri her dönem yaşatmayı başarmıştır (Yüce ve Khamrabaeva 2020: 321).

Özbekistan kültürünün, Sovyet devlet kültürünün etkisinde uzun yıllar kaldığından dolayı Sovyet kültüründen bağımsız olarak anlatmak mümkün değildir. Sovyet kültürünün kurumsallaşma biçimi birbiriyle ilişkili dört başlık altında açıklamak mümkündür (Adams 2000: 96):

1. Sovyet devlet kültürü başta kültür ve sanat olmak üzere kamusal yaşamın tüm yönlerine sirayet etmiştir.

2. Sovyet Birliği en büyük devlet olarak etnik kimliklerin her kültürün kendine ait sanatları olması gerektiğini savunurken aynı zamanda, etnik kimliklerin manipüle edilerek entegrasyon sağlamak öncelikli hedef olarak görüyordu.

3. SSCB devlet anlayışına göre kültürün geliştirilmesi devletin sorumluluğundadır. Sağlıksız formlar kaldırılıp, sağlıklı formlar uygulanmalıdır.

4. Bir sosyal mühendislik teorisi insanların kültürel anlamda gelişmesi daha güçlü bir devleti yaratır.

Çay, misafirperverliğin en önemli göstergelerinden biridir. Yeşil çay, ekme ve tuz kadar önemli bir değer atfedilmekte ve misafirlere bir piyola (çini yuvarlak küçük kasedir, misafire geleneksel olarak pamuk çiçekli işlemesi olan çini kase) vermeden yolcu edilmez (Yüce ve Khamrabaeva 2020: 324).

Özbek halkı genellikle nine, dede, anne, baba ve çocukların olduğu müstakil evlerde yaşamlarını sürdürmektedirler (Yüce ve Khamrabaeva 2020: 324). Özbek ailesinde bireyler ister düşük eğitilmiş olsun ister iyi eğitilmiş olsun ataerkil yapıya uygun baba evin reisidir ve

otoritesi her şeyin üstünde sayılmaktadır (Gömeç ve Fidan 2022: 761). 16. yy.'dan itibaren yerleşik hayata geçen Özbekler, konar-göçer yaşam tarzını tamamıyla terk etmediler. Rusya, Türkistan bölgesindeki ticaretin artması için yeni kervan yolları açtı. Bu durum hem Türkistan bölgesinde hem de Özbekistan geleneksel el sanatlarının ve halıcılığın meşhur olmasına yol açtı (Gömeç ve Fidan 2022: 762).

İslam dinini gerektiği gibi yaşamasına izin verilmeyen Özbekler için bu durum yasağı delmek için geçerli bir sebep değildi. Aslında Sovyet İmparatorluğunun Türk ve Müslüman kimliklerini yok edilmesi için yaptığı faaliyetlerin iki ana sebebi vardı (Gömeç ve Fidan 2022: 762). Bunlardan ilki; genç neslin İslam dinini öğrenmesine engel olmak için cami ve medrese gibi dini mabetlerin yıktırılmasıdır. İkinci sebep ise kendi politikasına uygun olarak İslam dininin yerini alması için Hristiyanlığın yaygınlaştırılması faaliyetidir. Özbekler, özellikle Rus hâkimiyeti altındayken halkı bir arada tutmak ve asimileye uğramamak, müzik mirasını yaşatmak için şuralar düzenlediler ve bu şuralarda folklor ve çalgılara ayrı önem verdiler (Irzayev 2014: 61). Türklerin, Orta Asya'nın coğrafi şartlarının elverişli olmaması nedeniyle temel geçim kaynağını hayvancılık oluşturmuştur. Kuraklık ve nehirlerin derin yataklardan akması sebebiyle tarım faaliyetleri çok az yapılmaktadır. Göçebe yaşamın bir sonucu olarak yaz ve kış aylarında halk otlakların yeşermesiyle sürekli yer değiştirmektedir (Kasymov ve Yusupova 2018: 177). Özbek kültüründe sofrada çok önemlidir. Sofranın büyüğü yemeğe başlamadan önce diğer aile fertleri yemeğe başlayamaz. Özbek mutfağının en lezzetli yemeğini pilav oluşturmaktadır. Sofranın baştağı genellikle tandırda pişirilen ekmeği oluşturur (Kasymov ve Yusupova 2018: 179).

YÖNTEM

Filmler sadece oyuncu, senaryo, ses ve ışıktan oluşmaz; aynı zamanda sosyolojik, psikolojik ve kültürel kodlar içererek toplumun kendisini yansıtır. Bir filmi sosyolojik olarak değerlendirirken filmin ortaya çıkmasında etkili sınıf, cinsiyet, statü ve stereotipler gibi etmenler ile toplumların tarihsel olarak geçirdiği değişim ve dönüşümlerde göz önünde bulundurulmalıdır (Gültekin ve Aydınmoğlu 2020: 83).

Çalışmada Sunday filminin ortaya koyduğu ileri yaş grubunun teknolojiyle imtihanı yaşadıkları kültüre odaklanılarak eser merkezli sosyolojik analiz yapılmaya çalışılmıştır. Sosyolojik analiz toplumun yapısını ve eylemlerini özetleyen birbiriyle bağlantılı düşünceleri ve arasındaki ilişkileri açıklaması bakımından önem arz etmektedir.

Diken ve Lausten'e göre, sinema "sosyolojik açıdan aydınlatılmayı bekleyen ikincil bir meşgaledir". Yaşadığımız toplum göstergeler ve imgeler sistemleriyle "sinemalaştırılan" bir topluma dönüşmüştür (Diken ve Lausten, 2010: 23- 24).

Diken ve Lausten, sinemanın imge üretmesine ve bu imgelerin izleyicinin zihinsel akışıyla bütünleşme eğilimi şöyle açıklar (2010: 28):

"Sinema hem temsil eder hem de gösterir. Gerçeği, gerçek olanı, bugünü gerçek yaşamı hafızayı ve rüyayı aynı müşterek zihinde birleştirir. Sinema insan ruhuna paraleldir. Hepimizin kafasının içinde bir parça sinema var".

Sosyolojik film analizinde gelenek ve göreneklerin nasıl yansıdığı ve somut hale getirildiği, bununla birlikte toplumsal değerleri etkileme gücünün ne ölçüde olduğu gibi değişiklikler araştırılmaktadır (Gültekin ve Aydınmoğlu 2020: 83).

Sinema bir gerçekliğin yansımasından çok daha fazlasını ihtiva etmektedir. Toplumdaki değişimlerin gerçekleşmesinde alternatif yollar sunar. Sinema bir "olaydır" (Diken ve Lausten, 2010: 208).

Emile Durkheim, sosyolojik analizde nedensel açıklamanın yanında işlevsel olarak açıklamanın gerekliliğine de vurgu yapmaktadır. Durkheim, parçalardan oluşmuş bir biyolojik bir sisteme benzettiği toplumun analizi yapılırken dokusunu oluşturan tüm parçaların işlevsel olarak açıklanması gerektiğini ifade etmektedir (Şavran, 2018: 41).

BULGULAR

Konu

Sunday filmi Özbek yaşlı bir çiftin köyde mütevazı bir hayat hikâyesini anlatmaktadır. Halı dokumacılığıyla geçimini sağlayan iki yaşlı karakterin günlük hayat rutinlerindeki izdüşümlerini seyirciye aktaran film bu olağan durumun çocukları tarafından hayatlarına teknolojik aletleri sokmasıyla ve bu değişiklikleri kabul etmeye zorlanmasıyla farklı bir çatışmaya dönüşür. Filmin kuru mizahının büyük bir kısmı, çiftin kaçınılmaz olarak onları eskisinden daha kötü durumda bırakan yeni teknolojiyle başa çıkamamasından kaynaklanmaktadır. Köydeki oğulları Botir'in (Nasrullo Nurov) her ziyaretinde yaşlı çiftin alıştığı ve kullanırken tedirgin olmadığı ocak, televizyon, buzdolabı ve telefon gibi ürünleri yenileriyle değiştirmekte ve bu durum özellikle babasını fazlasıyla rahatsız etmektedir. Kükremeyen ve titremeyen yeni bir buzdolabı, çok sevilen tüplü TV yerine geçen bir düz ekran led TV ve kibritsiz tutuşabilen bir ocak çiftin yaşam standardını iyileştirmek için alınıyor olsa da teknoloji çok geçmeden değer verdikleri rutinleri bozmaya başlıyor. Filmde aynı zamanda

misafirperver bir yaşlı kadın ile sert, otoriter ve sevgisini karısına belli etmeyen bir adamın günlük yaşamı da ekranlara yansıtılmaktadır.

Yaşlı kadın karakterini canlandıran Roza Piyazova (filmde çiftin adları birbirileri tarafından anılmadığı için bilinmiyor) kocasına hizmet eden, ev işlerini yürüten çalışkan ve itaatkâr bir kadın olarak karşımıza çıkmaktadır. Piyazova film boyunca yüzü hiç görünmeyen ve sürekli olarak telefon yoluyla iletişim kurduğu oğlu Jasur'un evlerine sürekli teknolojik aletler göndermesinden çok fazla rahatsız olmamakla birlikte kocasının rızasının alınmadan ürünlerin gönderilmesi yaşlı kadında korku ve endişe yaratmaktadır. Baba karakteri Abdurakhmon Yusufaliyev ise duygularını saklamaya çalışan, sert ve otoriter bir adam olarak karşımıza çıkmaktadır.

Film, Özbek kültürünü yansıtması bakımından da önemlidir. Tipik bir Özbek köyünde gerçekleştirilen günlük hayat rutinlerini anlatan film, çiftin temel geçim kaynağı olan ve Özbek kültürünün önemli bir parçası olan kilim dokumacılığını ayrıntılarıyla yansıtmaktadır. Geleneksel yöntemlerle yapılan yün eğirme ve yün boyama işlemleri ekranda görülmektedir. Filmin büyük bir bölümü ev ve avlusunda geçmektedir. Avluda çamurdan ve kiremitlerden yapılmış olan tandırda yaşlı çift ekmeklerini geleneksel yöntemlerle pişirmektedirler. Sütü keçilerinden kendileri tedarik edip, halı dokumak için gerekli yünü kendi koyunlarından elde etmektedirler. Sedir olarak tabir edilen genellikle tahtadan yapılan sabit, yerden yüksek bir oturma alanında yeme-içme ve televizyon izleme gibi faaliyetlerini sürdürmektedirler.

Özbek Kültürü: Yüce Nimet Ekmek

Sunday filminin giriş sahnesinden itibaren köyde yaşayan klasik bir Özbek çiftinin günlük hayat rutinleri göze çarpmaktadır. İçerisinde büyükbaş ve küçükbaş hayvanların bulunduğu büyük bahçeli bir ev, ekmek pişirilmesi için topraktan yapılmış bir tandır ve yerden yüksekte sedir tarzı bir yeme ve oturma alanı karşımıza çıkmaktadır. Bu alan hem sadece yemek yeme alanı olarak değil sohbet edilen, konuşma yapılan bir alan olarak karşımıza çıkmaktadır.

Özbek kültüründe sofrta fizyolojik ihtiyaçların karşılanmasından ziyade kültürel değerleri simgeleştirildiği çok boyutlu simgesel bir alana dönüştürülmüştür. Geleneksel bir Özbek sofrasında maddi unsurların yanı sıra toplumsal/iletişimsel bir alan olarak kültürel ve ideolojik değerlere dayanan çok boyutlu bir organizasyon olarak karşımıza çıkar (Tuğlacı 2022: 391). Eve gelen misafirler, örneğin yaşlı çiftin elde dokudukları kilimler için müşteri bulan ve sonrasında ödeme için ziyarete gelen banka görevlisini yaşlı kadın ekmek vererek uğurlar. Yine farklı bir sahnede kendisi için yardım toplayan kadına yine yaşlı kadın ekmek vererek uğurlar.

Özbek kültüründe sofranın misafir gücü bir şekilde ilişkilendirilir. Özbek sofrasını toplumsal göstergebilim yaklaşımıyla ele alan Gülşah Tuğlacı, sofranın gösterge değerini şöyle açıklar (Tuğlacı 2022: 396):

“İzahlı Lügat’te dasturxon kelimesi birinci ve gerçek anlamıyla (1) sofranın bezi, masa örtüsü demektir. Buna karşılık, yan anlamları ile sırasıyla (2) sofranın ve (3) zenginlik, bereket olarak açıklanır. Dasturxon adının hem sofranın bezi hem de sofrayı karşılayan ikili anlam alanı, yerde de olsa masada da olsa yemeğin mutlaka bir araç olarak sofranın bezi üzerinde yenmesinden kaynaklanmaktadır.”

Özbek sofrasında en önemli besin kaynağı ekmeğdir. Ekmeğin en yüce nimet ve bolluğunu sembolüdür. Baş yemeği olarak tanımlanan ve kutsallık ve bereket göstergesi olarak kabul edilen ekmeğin sofrada bulunmaması durumu utanç verici olarak algılanmaktadır (Tuğlacı 2022: 399).

Özbek sofrasında çayın da ayrı bir önemi vardır. Çay ikram etme ritüelinde çay piyaleye yani çaydanlığa üç kez geri dökülür. Bu pratik ile ilgili şöyle bir söz vardır: “Birinci çaydanlıkta loy, ikinci çaydanlıkta moy, üçüncü çaydanlıkta choy bo‘ladi (İlk döktüğünde çamur, ikinci döktüğünde yağ, üçüncü döktüğünde çay olur.) (Tuğlacı 2022: 403). Sofrada toplumsal cinsiyet açısından roller farklılık taşımaktadır. Koca, yemeğe başlamadan eşini başlatmaz ve çoğu zaman yemek yerken ve özellikle çay içerken arkasını dönerek bunu yapar ve bu davranış bir saygı göstergesi olarak sayılır. Filmin bir sahnesinde kadının çay içerken arkasını dönerek içtiği görülür. Ekmeğin suya batırılarak tüketildiği görüntülerde ekrana yansımaktadır.

Günümüzün Özbekistan toprakları eski çağlardan beri tarım uygarlıklarına ev sahipliği yapmıştır. Yerleşik ve göçebe kültürel gelenekler arasındaki etkileşim Özbekistan’daki uygulamalı sanatların asırlık tarihinde önemli bir rol oynamaktadır. 20. yüzyılın başlarından itibaren kentleşmenin etkisiyle birlikte göçebe halk kademeli olarak yerleşik yaşam tarzına geçmeye başlamıştır. Yerleşik yaşam tarzı geleneksel kültür biçimlerinin zayıflamasına neden olmuştur. Özbek halkı ulusal kültürü yaşatmak için geleneksel el sanatlarının kuşaktan kuşağa aktarılması çaba göstermektedir (Nodir 2023: 87).

Teknolojiye Dirençli Yaşlı Çift: Kibritsiz Tutuşan Ocaktan, Titremeyen Buzdolabıya

Filmin ana konusunu oluşturan teknolojiyle yaşlı çiftin imtihanı filmdeki birçok sahnede yansıtılmaktadır. Sanayileşmiş ülkelerde özellikle son 10 yılda 65 yaş ve üzeri yetişkinlerde teknoloji kullanıma artarken az gelişmiş ülkelerde bu kişilerin dijital iletişim teknolojilerini benimseme olasılıkları diğer yaş gruplarına göre daha az ve yaşlandıkça kullanmayı bırakma

olasılıkları daha yüksektir. Filmin giriş sahnesinde yaşlı kadın ocağın altını yakmak için gelini ve yan komşusu olan Sacide'den kibrit ister ki kibrit burada gelenekselliğin bir vurgusu olarak ön plana çıkıyor. Gelini kibrit yerine çakmak veriyor kadın şaşkın bir şekilde alıyor çakmağı. Çakmağı nasıl tutacağını bile bilmeyen kadın çakmağı yakmaya uğraşır yakıyor sonra ocağı yakıyor ancak bu esnada elini de yakıyor. Filmin ileriki sahnelerinde eve giren ilk teknolojik ürün kibrit kullanılmadan ateşlenebilen ocak olduğu görülmektedir. Yaşlı kadın eve montaja gelenlerin “artık kibrit kullanmana gerek yok” sözüne rağmen evden çıkarken ocağı kuranlara “kibritiniz var mı” diye sorarak ürün karşısındaki çaresizliğini ve korkusunu açığa vuruyor.

Tek başına kalan kadın kullanımı tarif edilmesine rağmen ocağı yakamıyor ve bir kenarda oturup çaresizce ocağa bakıyor. Ocağı yakması için kocasını bekleyen kadın kocasına tarif etmeye çalışır o sırada gazı açık unuturlar ve bir anda kibritle yakmaya çalışırken ocak alev alıyor ve adamın yüzü yanar. Akşam olur ve adamın yüzü sarılı bir halde avluda oturduğu görülür ve karısı istemsiz bir şekilde yakmayı beceremedikleri için kendi kendine güler.

Barbara Barbosa Neves ve arkadaşları ileri yaş grubundaki insanların teknolojiyi benimsememelerin nedenlerini üç başlık altında açıklamaktadır (Neves vd. 2018: 3):

1. Tutumsal Faktörler: Tutumsal faktörler ilgiyi, algılanan kullanılabilirliği ve teknolojiye olan güveni ('bilgisayar kaygısı' dâhil) ve ayrıca 'teknoloji için çok yaşlı olmak' gibi yaşa dayalı algıları içerir.

2. İşlevsel Faktörler: İşlevsel faktörler; ekipmanı, erişimi, eğitimi, dijitali kapsar. Becerilerin yanı sıra teknoloji tasarımı ve boyutuyla ilgili kullanılabilirlik sorunları da söz konusudur.

3. Fiziksel Faktörler: Fiziksel faktörler, bazen el becerisinin azalması, görme keskinliği vb. gibi yaşa bağlı bozukluklarla ilişkilendirilen sağlık sınırlamalarını içerir.

Yaşlı adam evde bir otorite simgesi olarak görülmektedir. Akşamları avluda televizyon izleyen adam karısını televizyon yanına göndererek adeta bir kumanda işlevi görmek suretiyle eşine kanalları değiştirmesi için komutlar verir. Karısı da bu komutları eşi istediği kanalı seçene kadar devam ettirir. Köydeki oğulları Batur'un şehirde yaşayan oğulları Jasur'un gönderdiği yeni nesil led TV ile eve gelerek kurduğunda kumanda yerine elle kanal değiştirme rutini de sona eriyor. İlk denemelerde kumanda kullanımı konusunda başarısız olan çift zamanla buna alışmaya çalışıyor. Bu durum yaşlı adamın hoşuna gitmiyor. Otorite simgesi olan babanın rızası alınmadan eve getirilen ürünler ve bu ürünlerin kullanıma bağlı karşılaşılan zorluklar yaşlı adamı bir hayli rahatsız ediyor. Geceleri karısı tarafından sesi bilerek açılan tüplü televizyonun

çıkarttığı hışırtılarla uyuyan adam yeni televizyonla birlikte bu alışkanlığını da terk etmek zorunda kalıyor.

Farklı bir sahnede yaşlı çift koyun yünü kırarken “eski televizyonlar, buzdolapları ve aküler alınır” diye bir eskicinin sesi duyulur. “Senin arabanın aküsü eski değil miydi” diye soran karısına kızgın bir şekilde “Bu evde bir tek eski bir şey var o da sensin diye sinirlenir” yaşlı adam. Adamın yeniliğe kapalı oluşunu ve gündelik hayat rutinin yeni teknolojilerle işgal edilmesine karşı olumsuz bir tavır takındığını bu cümlelerle anlayabilmekteyiz.

Yaşa bağlı normlar, statü, sosyal beklentiler ve cinsiyet algıları da dâhil olmak üzere sosyal ve ekonomik süreçler arasında yakın bir bağlantı vardır ve bu bağlantıyı (kişisel/sosyal/teknolojik) izole etmek kolay değildir. Dolayısıyla, sosyal ve dijital eşitsizlikler arasında derinleşen farklar teknolojiye olan yaklaşımı da doğrudan etkilemektedir (Neves vd. 2018: 11).

Yaşlı kadında aslında aynı eşi gibi eski ürünlerle bir bağ kurmuştur. Akşam çekilen bir sahnede yaşlı kadın yatmadan önce eski buzdolabının fişini takar. Buzdolabı çalışınca adeta bir çamaşır makinası gibi titreyerek ve yüksek ses çıkartarak çalışır. Yaşlı kadın buzdolabının çıkardığı yüksek sesle ancak uykuya geçebilmektedir. Kadın avluda otururken yeni bir dolap getirilir ve uyumasına yardımcı olan eski buzdolabı yerinden alınarak götürülür. Buzdolabı kutusunun yanında oturan ve çaresizce düşünen kadın akşam kocası eve geldiğinde yeni buzdolabıyı görünce kızıp tepki göstereceğini bildiği için endişelenir. Adam dışarda yeni buzdolabını görünce yaşlı adam “bunların bizi sinir etmekten başka işi gücü yok mu” diye sinirlenir. Kadın bunun üzerine “abartma nasıl bir sıkıntı olabilir ki altı üstü bir buzdolabı” gibi bir cümle kurar. Yaşlı adam, “sen ve çocukların aynı düşünüyorsun, çocukların paraları var ama akılları yok” diye kızar. Yeni sahnede kadın uyumak için içeri gider ve uykuya dalmak için buzdolabının fişini takmaya çalışır hâlbuki yeni buzdolabı çalışmaktadır ancak çok sessizdir. Kadın şaşırır, buzdolabına vurur, sesi dinler çalışıp çalışmadığını anlamaya çalışır. Ardından kadın emin olmak için uyuyan kocasını uyandırır o da gelir dinler ve “evet çalışıyor” der. Kadın “peki neden ses yapmıyor” diye kocasına sorunca; “bu alet yeni eskiyince senin gibi ses yapmaya başlar” diye kızarak odadan uzaklaşır. Eski buzdolabının titreme sesiyle uyumaya alışan yaşlı kadın uyuyamaz. Yataktan kalkar ve buzdolabına bakarak iç geçirir.

Yaşlanma ömür boyu devam eden kaçınılmaz süreçtir. Teknolojik ürünlerin yaşlıların gereksinimleri ne derece cevap verdiği yaşam tarzıyla yakından ilgidir. Özellikle 70 yaş ve üzeri daha düşük gelir düzeyine sahip olan bireylerin daha alt yaş gruplarına kıyasla teknolojiye

mesafeli durdukları, ilgi ve güvenlerinin daha az olduğu belirtilmektedir (Tamkoç vd. 2023: 69).

Hayatlarının çoğu döneminde teknolojiyle tanışmamış olan günümüz yaşlıları ile teknolojik gelişmelerle neredeyse çocukluktan itibaren tanışan Z kuşak ile aynı olması beklenemez. Dolayısıyla yaşlı kuşak ve genç kuşağın teknoloji kullanımı konusunda farklılıklar literatürde “dijital yerliler” ve “dijital göçmenler” iki farklı grubun oluşmasına neden olmuştur. “Dijital yerliler” teknolojinin kucağına doğan Z kuşağını tanımlarken, “dijital göçmenler” ise analog dünyaya doğan ve yabancı oldukları teknolojik gelişmelere ayak uydurmaya çalışan kişilerden oluşmaktadır (Tamkoç vd. 2023: 70).

Filmde teknolojik düzene karşı direnen Özbek çiftin sadece ev içindeki teknolojik aygıtlarla değil dış dünyada gelişen dijitalleşmeyle de baş etmek zorunda olduğu görülmektedir. Yaşlı çiftin geçim kaynağını oluşturan kilim dokumacılığı işi için siparişleri ileten bir yetkili film sahnesinde görülür. Siparişleri yetiştirme konusunda konuşan yaşlı kadın “artık genç değiliz onlar gibi enerjimiz yok, müşteri haftaya gelsin” der. Konuşmanın sonunda yetkili para yerine bir banka kartı (debit card) uzatır, yaşlı kadın kartı görünce şaşırır. Kadın, “para yok mu” diye sorması üzerine yetkili “şehirde herkes bunu kullanıyor hepsi o kartın içinde” diye cevaplar. Bu cevaba sinirlenen yaşlı kadın, “biz bunu nerde nasıl kullanacağız, kolay mı zor mu diye neden sormazsınız” şeklinde soru sorunca yetkili “her yerde bu sistemi kullanabilirsin” diye cevap verir. Yetkili evi terk ettikten sonra kocası “komisyon için ne kadar para kesti” şeklinde sorunca, kadın banka kartını gösterir. Adam sinirlenir bu ne diye sorar sinirlenir. Kadın bankacının bu yeni sisteme geçtiğini söyler yaşlı adam daha da bu esnada kamera modernizm simgesi ocağa zoom in yapar.

Zygmunt Bauman “zamansal ve mekânsal mesafelerin teknoloji vasıtasıyla sıfırlanması, insanlık durumunu homojenleştirmekten çok, kutuplaştırma eğilimindedir” (2012: 25) diyerek yerel bağlarından koparılmış olan bireyin kimlik ve anlam bahşetme yeteneğinden yoksun bırakıldığını belirtir. Yaşlı çiftin geleneksel ödeme yöntemi yerine geçen teknoloji ürünü banka kartının kullanmak zorunda olmalarından dolayı yeni dünya düzeninin tahakkümüne karşı öfke duydukları görülmektedir.

Yeni sahnede kadın dışarda kilim dokurken köydeki oğlu Botir elinde yeni bir akıllı telefonla annesinin yanına geldiği görülür. Batur şehirdeki oğlu Jasur’la görüntülü konuşmak için telefonu Jasur’un gönderdiğini söyler. Annesi, “yeni gelen televizyonu bile kaç aydır öğrenemiyoruz, bunu kullanmayı nasıl öğreneceğim” diye sitemli bir şekilde oğlu Botir’e soru sorar. Botir ise sadece tebessüm eder. Bu sırada daha önceden kocasının eski arabasını satmak

için müşteri getiren Botir'in müşterisiyle birlikte arabayı alıp evden uzaklaştığı görülür. Kadın oğluna “babanla yeni bir tartışma istemiyorum” diye sinirlenir. Adam akşam düğünden gelir arabayı göremez ve sitemkâr bir şekilde “arabayla birlikte evi de niye alıp götürmediler” diye sorar. Adam avluda dışarda otururken yağmur yağar ve adam kalp krizi geçirir. Kadın adamı içeri götürür bu sırada tel açmak ister ancak yeni teknolojinin kurbanı olur teli açamaz ve paniklemeye başlar. Oğlu Botir hemşire getirir. Adam iyileşir ancak kadın kocası için yardım çağırırken yağmurda çok ıslanır bu sefer kadın hastalanır. Hemşirenin verdiği reçeteyi alan adam karısına “ilaçları alacağım geleceğim” der. Kadın ilaç lazım değil bana gel biraz yanımda otur der adam hemen geleceğim der. İlaç almak için giden adam üzgün bir şekilde döner ve karısı “ne bu kadar uzun sürdü” diye sorar. Yaşlı adam çaresizce “plastik kart için atm buldum ancak onun içinde şifre lazım, ilaçları alamadım” der. Filmin kapanış sahnesinde yaşlı adamın kibritle sigarasını yakarak yalnız başına evin avlusundan dışarı doğru yürüdüğü görülür. Yaşlı kadın vefat etmiştir. Yaşlı adam evden uzaklaştıkça kadraja oğullarının eski olduğu için yıkmak istedikleri evin dış cephesinde onlarca işçinin çalıştığı görülür ve bu görüntülerle film biter.

SONUÇ

Yazının icadından günümüze insanoğlu primitif topluluklardan son derece sofistike teknolojileri kullandığı günümüz dünyasına kadar tarihsel periyotta birçok süreç değişim ve dönüşüm geçirmiştir. Teknoloji ile onu icat eden insan arasındaki bağ teknoloji ortaya çıktığı andan itibaren hep var olmuştur. Teknoloji toplumu etkiler, toplum da teknolojiyi etkiler ve bu iki yönlü süreç sürekli devam eder (Martin 1998: 333). Bu bağ aynı zamanda teknolojik diyalektiği de beraberinde getirmiştir. Futurist John Nabitt, toplum ve teknoloji karşıtlığına ilişkin “bilinçli teknoloji” den bahsetmektedir. Teknolojinin günümüz dünyasını kolaylaştırması yönünü sadece coşkuyla karşılamak yerine beraberindeki olumsuzlukları da görmezden gelmemeliyiz. Aksi halde “yükselen teknolojilerin derin kusurları, bir tost makinesinin yaratacağı şoktan veya yağ sızdıran bir araba motorundan çok daha büyük olacaktır” (Güven 2008: 76).

Sosyal inşacı bakış açısıyla incelendiği zaman teknolojilerin kültürde benimsenip varlığını sürdürmesi sosyal sınıf, politik güç ve cinsiyet gibi birçok etmene bağlıdır (Kara 2017: 319). Eğitim oranı düşük olan ülkelerde teknolojiye dirençli homojen bir grup varlığı yüksektir. Bu tanımlama, yaşlanan stereotiplerle birlikte okuryazarlık, statü, kimlik ve uygulamaları içeren çok yönlü sosyal ve eylemli süreçlerini maskeleymektedir. Dolayısıyla yaşı izole bir değişken olarak incelemek yerine, teknolojinin benimsenmesini ve daha sonraki yaşamda

kullanımını etkileyen karmaşık etkensel ve yapısal faktörler ağını ortaya çıkarmamız gerekiyor (Neves vd. 2018: 2).

Özbek köyünde huzurlu bir şekilde yaşayan yaşlı çiftin hayatı, oğullarının eski eşyaları yenileriyle değiştirmeye başlamışıyla bozulmaya başlamıştır. Asıl büyük plan ise ebeveynlerinin eski evini yıkıp yerine en küçük oğlu Jasur'un evlendikten sonra yaşayabileceği yeni bir ev inşa etmektir. Film, teknolojik araçların özellikle ileri yaş grubu insanların konfor alanından çıkararak yeni dünya düzenine alışmaları sürecini içeren unsurlara sahip olduğu için söylem analizi uygulanmıştır.

Nesiller arası çatışmayı yavaş yavaş değişen mevsimlerin ritmiyle anlatan Sunday filmi yaşlı çiftin dijital teknolojilerin başarılı bir şekilde benimsenmesi konusunda yetenek ve inancın üstesinden gelme çabasının beraberinde teknostreside getirdiği görülmüştür. Yeni teknolojileri kullanma ve yaşamlarına entegre etme noktasında Özbek çiftin yaşadığı zorluklar genç kuşak mensubu çocukları tarafından çok fazla dikkate alınmadığı aşikardır. Çocukları Jasur ve Botir umursamaz tavrı Özbek çifti özellikle de otorite simgesi babayı fazlasıyla rahatsız etmiş bu durum babanın gerek eylemleri gerekse kurduğu cümleler vasıtasıyla film boyunca görülmüştür. Film tüplü televizyonun hışirtısı ve buzdolabının titreme sesiyle uyuyan çiftin hayat rutinlerinin yeni cihazlarla değişime uğraması yaşlı bireylerin dijital teknolojiyi benimseme ve kullanma pratiklerinin yeni kuşağa göre ne kadar zor ve sancılı olduğunu yansıtmaları bakımından önemlidir. Özbek çiftin yaşadığı çevrenin bilgileri, inanç ve değer sistemleri ile duyma ve düşünme biçimleri günlük yaşamlarının şekillenmesinde önemli bir unsur olduğu görülmüştür. Evdeki teknolojik ürünlerle baş etmenin dışında ticaretlerinde de para yerine banka kartı verilerek sisteme alışmaya zorlanmaları yaşlı çiftin karşılaştığı diğer bir sorundur. Yaşlı çiftin teknolojiye muhafazakâr yaklaşımlarının diğer bir nedeni ise; çoğu ileri yaş grubunda görülen fiziksel ve bilişsel yetilerin diğer yaş gruplarına kıyasla zamanla zayıflamasından kaynaklanabileceği düşünülmektedir. Son kertede yaşlı çiftin “yaşam kumandası” teknolojiyi yönetenlerin eline geçmiştir. Yaşam dünyaları daimî ve keskin bir “müphemlik ve belirsizlik” alanına dönüşmüştür. Sonuç olarak Sunday Filminde mükemmel ulaştırma vaadinde bulunan teknolojinin toplumları egemenliği altına alıp, geri dönüşü mümkün olmayan bir yola iterek özgünlüklerinin kaybolmasına neden olduğunu söylemek mümkündür.

EXTENDED ABSTRACT

While technological developments shape culture and society, the level of acclimatization also depends on economic conditions and age. In this context, there are many interdependencies between technology and culture. Technology emerges in a cultural context and is shaped by culture. The opposite is also possible: culture can develop in a specific technological environment.

Technology is a social institution rather than a heterogeneous collection of machines and tools. The technology of a society is considered to be the technology of a society sustained by technological factors and is structured to coincide with the dominant modes of action and interaction that are supported. It can be said. Therefore, it is important to recognize that power relations and economic factors within a society is a historical product. Thus, technology is a way for a society creating/offering the machines and physical tools that will enable it to create and maintain. Technology is embedded in every aspect of society, from how we interact and obtain information to how businesses and governments operate. In today's world, individuals are surrounded by technology, which makes life easier, but the attitude towards technology is not always positive.

We are living in an era of unprecedented change and transition due to the rapid development of technology and its widespread integration into many aspects of our daily lives. Going beyond its historical function as a simple tool, technology has become a dynamic, pervasive force that affects almost every aspect of our lives. In a bipolar flow of ethical debates, such as technology's effort to create a posthuman, the advancement of artificial intelligence in every field, chat gpt-type applications that make life easier, the debate on how good and how bad technology is continues. This debate has led to the emergence of two different attitudes towards technology: technophiles and technophobes. Technology and society are closely interrelated; human civilization is often shaped as technology develops. In this respect, society has a cyclical dependence on technology. Especially in the last decade, numerous innovations have completely changed the way we work, live and interact. Technology is influential in almost every field, especially transportation, education, health and entertainment. As the world develops, more and more technology emerges and this technology has both positive and negative effects. Societies benefit from the blessings of technology in the 21st century in every field, from shortening distances to diagnosing diseases, from smart phones to artificial intelligence applications. As a result of these conveniences and benefits that technology offers to human life, it increases sympathy for itself and this phenomenon turns into techno-love.

Technology and society are closely interrelated; human civilization is often shaped as technology develops. In this respect, society has a cyclical dependence on technology. Especially in the last decade, numerous innovations have completely changed the way we work, live and interact. Technology is influential in almost every field, especially transportation, education, health and entertainment. As the world develops, more and more technology emerges and this technology has both positive and negative effects.

The movie Sunday tells the story of an elderly Uzbek couple living a humble life in a village. The film follows the daily routines of the two elderly characters, but this ordinary situation turns into a different kind of conflict when their children introduce technological gadgets into their lives and force them to accept these changes. Much of the film's dry humor stems from the couple's inability to cope with the new technology that inevitably leaves them worse off than before. Using a television remote seems beyond them, while the husband questions his purpose when he has a wife to flip the channel for him. A running joke underscores their Luddite instincts, as each visitor is asked if they have a spare match. Sunday revolves around an elderly couple, carpet weavers whose peaceful lives are turned upside down when their son begins to introduce modern technology into their home. These include a new refrigerator that doesn't roar or vibrate, a flat-screen television to replace the beloved cathode ray tube, and a stove that can be ignited without matches. The changes happen gradually, but while the aim is to improve the couple's standard of living, technology soon disrupts the routines they hold dear. Sunday is thoughtfully paced to reflect the languid rhythm of daily life in the Uzbek village. Sunday is brought into sharp focus with enough allegorical visuals to make a lasting impression.

From the opening scene of Sunday, the daily routines of a classical Uzbek couple living in the village are evident. We see a house with a large garden with cattle and sheep, a tandoor made of earth for baking bread, and a dining and sitting area in the style of a couch high above the ground. This area is not only an area for eating, but also an area for conversation and conversation. In Uzbek culture, the table has been transformed into a multidimensional symbolic space where cultural values are symbolized rather than meeting physiological needs. In a traditional Uzbek table, in addition to material elements, it appears as a multidimensional organization based on cultural and ideological values as a social/communicative space. The elderly couple's test with technology, which constitutes the main subject of the film, constitutes many scenes in the movie.

In industrialized countries, especially in the last 10 years, the use of technology among adults aged 65 and over has increased, while in less developed countries, these people are less likely to adopt digital communication technologies than other age groups and are more likely to stop using them as they get older. In countries with low levels of education, there is a homogeneous group that is resistant to technology. This characterization masks multifaceted social and agency processes involving literacy, status, identity and practices, along with aging stereotypes. Therefore, rather than examining age as an isolated variable, we need to uncover the complex web of causal and structural factors that influence the adoption and use of technology in later life. It has been observed that the knowledge, belief and value systems, and the ways of hearing and thinking of the environment in which the Uzbek couple lives are an important factor in shaping their daily lives. In addition to coping with technological products at home, another problem faced by the elderly couple is that they are forced to get used to the system by giving debit cards instead of money in their trade. Another reason for the elderly couple's conservative approach to technology is thought to be the weakening of physical and cognitive abilities over time compared to other age groups. In the end, the "life control" of the elderly couple has passed into the hands of those who manage technology. Their life world has turned into a permanent and sharp field of "ambiguity and uncertainty". In conclusion, it is possible to say that technology, which promises to bring perfection in the movie Sunday, dominates societies and pushes them on an irreversible path, causing them to lose their originality.

KAYNAKÇA

- Adams, L. L. (2000). What is Culture? Schemas and Spectacles in Uzbekistan, *Anthropology of East Europe Review*, 16(2), 94-106.
- Aksu, Z. U., Işıklı, Ş. (2019). Teknolojik Zehirlenme, Semptomları ve Teknolojik Düzen, Ş. Işıklı (Ed.), *ISOPHOS Uluslararası Bilişim, Teknoloji ve Felsefe Dergisi* içinde, İstanbul: Sophos Yayıncılık.
- Altay, D. (2005). Küresel Köyün Medyatik Mimari, N. Rigel (Ed.), *Kadife Karanlık 21. Yüzyıl İletişim Çağını Aydınlatanlar Kuramcılar* içinde, İstanbul: Su Yayınları.
- Artut, S. (2014). *Teknoloji-İnsan Birlikteliği*, İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Atabek, O. (2021). Teknoloji Korkusu, *Eğitim Bilimleri Alanında Uluslararası Araştırmalar VII*, 115-138.
- Batuş, G. (2005). İnsan Aklının Kendi Yarattığı Teknolojiyle Dostluk Arayışı, N. Rigel (Ed.) *Kadife Karanlık 21. Yüzyıl İletişim Çağını Aydınlatanlar Kuramcılar* içinde, İstanbul: Su Yayınları.
- Bauman, Z. (2012). *Küreselleşme Toplumsal Sonuçları*, A. Yılmaz (Çev.), İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Bauman, Z. (2012). *Küreselleşme*, A. Yılmaz (Çev.), İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Bauman, Z., Lyon, D. (2013). *Akışkan Gözetim*, E. Yılmaz (Çev.), İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Çakır, M. (2017). Sosyal Medya ve Gösteri, *Sosyal Medya Araştırmaları 1* içinde, Konya: Çizgi Kitabevi.
- Çimen, Ü. (2020). *Kötülüğün Terlemesi Tüm Yönleriyle Baudrillard*, Erzurum: Atatürk Üniversitesi Yayınları.
- Çötök, T. (2017). Teknoloji Toplumunda Kaygı, *Sosyal ve Kültürel Araştırmalar Dergisi*, 3(5), 209-222.
- Demirci, U. (2023). Teknolojik Determinizm ve Dijital Liderlik, E. T. Demirel (Ed.), *Teknolojik Determinizm Geleceğe Bakış ve Çok Boyutlu Analiz* içinde, İstanbul: Nobel Yayınları.
- Diken, B., Laustsen Carsten, B. (2010). *Filmlerle Sosyoloji*, S. Ertekin (Çev.), İstanbul: Metis Yayınları.
- Eagleton, T. (1996). *İdeoloji*, M. Özcan (Çev.), İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Feenberg, A. (2010). Eleştirel Teknoloji Teorisi Genel Bir Bakış, G. Ruivenkamp, J. Jongerden, M. Öztürk (Ed.), *Teknoloji ve Toplum*, İstanbul: Kalkedon.
- Giacomo, D. D., Guerra, F. P., Enrico, R., J. (2020). Technophobia As Emerging Risk Factor In Aging: Investigation On Computer Anxiety Dimension, *Department of Life, Health and Environmental Sciences*, University of L'Aquila, Italy, (8)1, 1-4. Doi: 10.4081/hpr.2020.8207
- Gömeç, S. Y., Fidan, A. ve Özbek, G. (2022). Tarihi ve Kültürüne Genel Bir Bakış, *Genel Türk Tarihi Araştırmaları Dergisi*. 4(8), 749-776. Doi.org/10.53718/gttad.1115025
- Gültekin, G., Aydınlioğlu, Ö. (2020). Sosyal Sorumluluk Aracı Olarak Sinema: Halam Geldi Filminin Sosyolojik Analizi, N. Karadaş ve S. Koca, (Ed.), *Platon'un Mağarasından Sinema Perdesine Sosyolojik Film Okumaları* içinde (73-102), Konya: Literatürk Academia.

- Güngör, B. (2020). Söylem Yaklaşımı Üzerine Bir Kavram Çalışması ve Eleştirel Söylem Analizi, *Kritik İletişim Çalışmaları Dergisi*, 2(1), 1-12.
- Güven, S. K. (2008). Yeni Dünya Düzeni İçinde Enformasyon Teknolojilerinin Vaatleri ve Tehditleri, *İstanbul Üniversitesi İletişim Fakültesi Dergisi*, 72.
- Hamdard, H. (2024). Yulduz: A Chronicle Illuminating the Journey of Uzbek Culture in Afghanistan, *Sprin Journal of Arts, Humanities and Social Sciences*, 3(5), 45-47. Doi: 10.55559/sjahss.v3i5.310
- Hamut, A. H. (2023). Faustçu Pazarlık Olarak Teknoloji: Neil Postman'ın Teknoloji Hakkındaki 5 Fikri ile Marshall McLuhan'ın Tetrad'ının İncelenmesi, *Mevzu Sosyal Bilimler Dergisi*, 10, 695-712. Doi.org/10.56720/mevzu.1336224
- Heidegger, M. (1977). *The Question Concerning Technology and Other Essays*, New York & London: Garland Publishing, Inc.
- Irzayev, B. (2014). Şura Döneminde Özbekistan'da Müzik Kültürü: Gelişme Süreci ve Sorunlar, *Motif Akademi Halkbilimi Dergisi*, 2, 9-70.
- Kara, S. (2017). Teknoloji ve Toplumsal Değişim İlişkisinin Sosyal İnşa Kuramı Bağlamında İncelenmesi, *Dört Öge*, (12), 117-132.
- Kasymov, E., Yusupova, R. (2018). Türkistan Kültür Değerlerinin Özbekistan Sinemasına Yansımaları, *SEKANS Sinema Kültürü Dergisi*, 9, 173-194.
- Kırık, A. M., Bakış Nilüfer Baştaş. (2020). "Teknolojik Determinizm Çerçevesinde Türkiye'de Web Dizilerinin Toplumsal Dönüşüme Etkileri: Fi Dizisi Örneği", *MANAS Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 9(3), 1820-1835. Doi: 10.33206/mjss.577266
- Martin, B. (1998). Technology in Different Worlds, *Bulletin of Sience, Technology and Society*, 18, 5, 333-339.
- McLuhan, M. (1994). *Understanding Media The Extensions of Man*, Massachusetts: MIT Press.
- Nasbitt, J. (2001). *Praise for High Tech • High Touch*. Londra: Nicholas Breley Publishing.
- Neves, B. B., Waycott, J. ve Malta, S. (2018). Old And Afraid Of New Communication Technologies? Reconceptualising And Contesting The 'Age-Based Digital Divide', *Journal of Sociology*, 1-13. Doi: 10.1177/1440783318766119
- Nodir, B. (2023). Qiz-gilam: A Unique Example of Carpet Weaving by Semi-Nomadic Uzbeks in the Southern Regions of Uzbekistan. *Academia Via Serica, Keimyung University*, 8 (1), 87-100. Doi: 10.22679/avs.2023.8.1.005
- Nye, D. E. (2006). *Technology Matters*, London: MIT Press.
- Osiceanu, M. E. (2015). Psychological Implications Of Modern Technologies: "Technofobia" Versus "Technophilia. *Procedia - Social and Behavioral Sciences*, 1137-144. Doi: 10.1016/j.sbspro.2015.02.229
- Smith, M., R. (1994). *Does Technology Drive History?: Dilemma of Technological Determinism*. London: MIT Press.
- Tamkoç, B., Karakaya Ş. ve Kök, H. (2023). Dijital Çağda Yaşlanma: Teknoloji Kullanımının Yerinde Yaşlanmaya Etkisi, *Manisa Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 21(2), 63-78. Doi: 10.18026/cbayarsos.1097031

Özbek Kültüründe Teknolojik Dönüşüm: Sunday Filmi

- Temmuz, G. Ş. (2010). Sosyolojik Yöntemde Klasik ve Yeni Dönem Tartışmaları, Temmuz G. Ş. (Ed.), *Sosyolojide Araştırma Yöntem ve Teknikleri* içinde (32-62), Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayınları.
- Tuğlacı, G. (2022). Toplumsal Göstergibilim Yaklaşımıyla 1 Özbek Sofra Kültürü. M. F. Kirişçiöğlü, C. K. Baran ve O. Baldane (Ed.), *Prof. Dr. Mehman Musaoğlu Armağanı* içinde, Ankara: Bengü Yayınları.
- Turanlı, A. (2017). Martin Heidegger on Technology: A Response to Essentialist Charge, *Kilikya Felsefe Dergisi*, (2), 1-16.
- Van Dijk, T. (2003). Söylem ve İdeoloji Çokalanlı Bir Yaklaşım, B. Çoban ve Z. Özarslan (Ed.), *Söylem ve İdeoloji* içinde, İstanbul: Su Yayınları.
- Yüce, M., Khamrabaeva, L. (2020). Özbek Türklerinin Milli Geleneklerine Genel Bakış, *Akademik Bakış Dergisi*, 319-341.

Makale Bilgileri/Article Information

Etik Beyan:	Bu çalışmanın hazırlanma sürecinde bilimsel ve etik ilkelere uyulduğu ve yararlanılan tüm çalışmaların kaynakçada belirtildiği beyan edilir.	Ethical Statement:	It is declared that scientific and ethical principles have been followed while carrying out and writing this study and that all the sources used have been properly cited.
Çıkar Çatışması:	Çalışmada kişiler veya kurumlar arası çıkar çatışması bulunmamaktadır.	Conflict of Interest:	The authors declare that declare no conflict of interest.
Yazar Katkı Beyanı:	Çalışmanın tamamı yazar tarafından oluşturulmuştur.	Author Contribution Declaration:	The entire study was created by the author.
Mali Destek:	Çalışma için herhangi bir kurum veya projeden mali destek alınmamıştır.	Financial Support:	The study received no financial support from any institution or project.

